

- CARMONA, J. (2008). *Iconografía clásica*. Madrid: Akal.
- CASAS I SOLER, V. (2006). *Llànties romanes d'Empúries: materials augustals i alto-imperials*. Girona. (Monografies Emporitanes; 13)
- CONTRERAS, J.; ACEBES, G.; RICO, I. (1992). *Diccionario de la religión romana*. Madrid: Ediciones Clásicas.
- CELIS I BETRIU, R. (2008). *Les llànties romanes de Baetulo*. Universitat de Barcelona: Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia. [Tesi doctoral]
- CERULLI, G. (1977). «Una officina di lucerne fittili a Pompei». A: *L'instrumentum domesticum di Ercolano e Pompei nella prima età imperiale*. L'Erma di Bretschneider. (Quaderni di Cultura Materiale; 1), p. 53-67.
- CLARIANA, J. F. (1976). «Les llànties de la vil·la romana de Torre Llauder (Mataró)». *Miscel·lànies arqueològiques de Mataró i El Maresme*, p. 41-84.
- DENEAUVE, J. (1969). *Lampes de Carthage*. Paris.
- DEONNA, W. (1927). L'ornementation des lampes romaines. *Revue archéologique*, 26, p. 233-263.
- DOMERGUE, C. (1966). «Un Envoi de lampes du potier CAIVS CLODIVS». *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 2, p. 5-50.
- ESTARELLAS, M. M. (2004). «Els materials subaquàtics del Museu de Mallorca». A: *El patrimoni marítim i costaner: actes del VIè Congrés El Nostre Patrimoni Cultural*. Palma de Mallorca, p. 289-308.
- ESCOBEDO, J. C. (1972). *Enciclopedia completa de la mitología*. Barcelona: De Vecchi.
- GOÑI, C. (2001). *Cuéntame un mito*. Barcelona: Ariel.
- HUMBERT, J. (1984). *Mitología griega y romana*. Barcelona: Gustavo Gili.
- LÓPEZ-RODRÍGUEZ J. (1981). «La colección de lucernas de la casa de la Condesa de Lebrija (Sevilla)». *Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología*, 47, p. 95-140.
- ROCA, E. M. (1978). «Lucernas romanas de Pol·lèntia en el Museu de Mallorca». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'Estudis Històrics*, 36, p. 218-237.
- ROCA, E. M. (1983). «Lucernas romanas procedentes de Porto Cristo (Manacor, Mallorca)». A: *Pollentia. Estudio de los materiales I*. Palma de Mallorca, p. 367-400.
- MASCARÓ (1971). «El tráfico marítimo en Mallorca en la Antigüedad Clásica». *III Congreso Internacional de Arqueología Submarina*. Barcelona, p. 69-86.
- MUNAR, S. [et al.] (2015). «Noves actuacions arqueològiques al port de Porto Cristo: resultats de la campanya de prospecció i sondejos subaquàtics del 2012». A: *VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears: Formentera, 26, 27 i 28 de setembre, 2014*. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, p. 295-302.
- MUNAR, S. [et al.] (2017). «Ses Llumetes: excavación arqueológica subacuática de una nave romana del s. I dC en la playa de Porto Cristo». A: *VII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Maó, 30 de setembre i 1 i 2 d'octubre de 2016)*. Consell Insular de Menorca, p. 217-224.
- NIETO, X. (1989). *Excavacions arqueològiques subaquàtiques a Cala Culip*, 1. Girona: Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.
- REVILLA, F. (2012). *Diccionario de iconografía y simbología*. Madrid: Cátedra.
- RICCI, M. (2002). «Le lucerne dei relitti sottomarini». *Rivista di Studi Liguri*, 67-68, p. 305-420.
- TORRES, F. (2004). «Els materials subaquàtics del Museu de Manacor». A: *El patrimoni marítim i costaner: actes del VIè Congrés El Nostre Patrimoni Cultural*. Palma de Mallorca, p. 309-324.
- WALTERS, H. B. (1914). *Catalogue of the Greek and Roman lamps in the British Museum*. Order of the Trustees. Londres.

L'argenteria del vuit-cents treballada per a l'església parroquial de Santa Maria dels Dolors

Miquel Pou Amengual

Introducció

Una de les grans sorpreses de bona part de les peces d'argent que s'han pogut estudiar o localitzar de l'església parroquial manacorina és la mateixa informació que duen gravades: el nom del promotor o mecenes que s'encarregà de fabricar-les, la data o, fins i tot, la marca del punxó d'autoria. Aquesta darrera, una informació que, especialment a Mallorca, era bastant escassa.

Com passà a tot Mallorca, a les primeres dècades del segle XIX, l'església parroquial patí la pèrdua d'alguns béns d'argenteria motivats per les normes estatals o bé a causa de les necessitats de la Guerra del Francès.¹ Sense oblidar els robatoris que hi hagué durant tot el segle.²

¹ Antoni TRUYOLS (1914), *Monografia històrica del Sant Crist de Manacor*, Palma: Tip. La Esperanza, p. 41-42. El 1812, per exemple, el rector Fonollar a causa de les lleis que l'obligaven a haver de lliurar 23 de les 24 llànties d'argent que hi havia. Entre 1821 i 1823 passà quelcom semblant i s'enviaren cap a Ciutat joies i peces d'argent, tant de la parròquia com del convent. Els béns d'argent de la capella del Sant Crist que es perderen foren: la bacina, la percinta, la corona i quatre canelobres. Segons Truyols les peces que se salvaren foren perquè diversos manacorins n'amagaren algunes en el sitjar de la rectoria i hi quedaren alguns anys. Mencionà que una vegada recuperats s'hi gravaren els noms dels donants o dels seus hereus. Aquesta darrera afirmació de Truyols no sabem si és contrastada o fruit de l'observació que algunes peces tenen noms gravats. Si totes les peces foren ocultades a un únic lloc (el sitjar), per què els noms gravats són diversos?

² El 1822 sembla que es robaren de la sagristia peces d'argent (els bordons, una creu, una caixeta i una custòdia). El 1865 tornà a haver-hi robatoris d'argent. I el 1889 es repetiren (corona de rajos, la d'espines, etc.) però sembla que es recuperaren (Gaspar FUSTER (1966), *Historia de Manacor*, Palma,

Els mecenes que les feren fabricar van ser tant clergat, amb alguna vinculació amb l'església parroquial, com manacorins particulars que, bé per devoció, bé per altres motius, optaren per promoure una peça de plata. D'aquests, el primer clergue que podem destacar és el rector Rafel Ignaci Rubí i Pocoví (1842-1932). Un personatge més que conegut i present a l'actual edifici parroquial atès que fou qui el promogué. El caire promocional fou una part de la seva personalitat si tenim en compte no només l'encenser i la naveta que manà fer o l'edifici parroquial sinó que també hi hem d'afegir altres obres com la col·locació d'un nou orgue, nous retaules o el cinquè Misteri al pujol de Lluç.³

Un altre dels mecenes va ser Joan Parera Galmés, que comanà un encenser neogòtic. La personalitat promotora d'aquest Parera també es veu amb altres interessos perquè una vegada que tengué les funcions d'ecònom parroquial s'implicà dins la voluntat d'ampliació del temple. El 1868, per exemple, va ser el responsable del projecte comanat a Pere d'Alcàntara Penya per aquest aspecte.⁴

Un tercer clergue promotor el tenim amb el també manacorí Martí Mascaró. Aquest el veurem més extensament a través de l'obra que va fer: una bacina de les ànimes d'argent. Per ara podem avançar que va fer tota la carrera a la parròquia de Manacor i hi exercí un temps de vicari. Finalment, el darrer clergue del qual es troba una obra és mossèn Nadal Cabrer. Com no podia ser d'altra manera la peça, un calze, deixa entreveure la mateixa personalitat de mecenatge dels dos primers. Cabrer era d'una generació anterior a la del rector Rubí però també com aquest li correspongué un rectorat, el de Campos (1854-1885). I, molt semblant a Rubí, en aquesta altra població s'encarregà d'alçar l'actual temple historicista.⁵

Pel que fa als promotors privats en sabem tres. Tot i que, per ara, desconeixem la biografia personal més enllà del fet que s'encarregaren d'inscriure el nom damunt l'obra d'argenteria promoguda. Un primer el tenim amb Rafel Tomàs Rosselló, del qual desconeixem la història, excepte que va ser el mecenes d'una

de les corones radials i planes a manera d'halo o aurèola de la imatge del Sant Crist.⁶ Els altres van ser el matrimoni format per Sebastià Mesquida i Magdalena Amer, que s'encarregaren de fer un cinturó d'estil neobarroc també per al Sant Crist. Aquests promotors privats s'han de situar dins el primer terç del segle XIX atès que, encara que no els tenim biografiats, les obres que promogueren tenen, a més del seu nom gravat, el punxó d'autor de l'argenter, que és situable entre les dècades de 1800-1830.

Per aquesta altra vessant sobre l'autoria de les peces, a través del punxonat d'autor o per inscripció, sabem tres argenters que es feren càrrec de la majoria d'obres que presentarem, tot i que dos d'ells segueixen sense una biografia clara i continuen essent ignots dins l'argenteria illenca.⁷

El qui va fer més obres a Manacor va ser un argenter de llinatge Fuster o Fortesa que usava el punxó alfanumèric «F129».⁸ La cronologia d'aquest argenter la sabem perquè una de les obres que va fer, una naveta, porta la data de 1831. Per tant, es trobava actiu dins les dècades de 1820-1830. A banda d'aquesta naveta fabricà la bacina de les Ànimes manada pel vicari Mascaró (1826), l'aurèola d'argent duta a terme amb el patrocini de Rafel Tomàs i el cinturó del Sant Crist manat pel matrimoni Mesquida i Amer. Un altre argenter era un Bonnín que realitzà el 1828 un calze. Aquest autor el sabem perquè també punxonava amb el mateix sistema alfanumèric. En aquest cas la peça conserva una marca parcial B[?]⁹. D'aquests dos argenters, sobretot del primer, atès la seva extensa obra centrada en el mateix lloc, cal demanar-se si residien i tenien la tenda i obrador a Manacor. En això cal tenir en compte que el 1814 la ciutat tenia dos

p. 304, 306, 309, 310; Antoni TRUYOLS (1914), *Monografia històrica...*, p. 43). Existeix un altre testimoni que agreujà el robatori que es produí el 1822. Segons el mestre G. Llull «dia 2 de maig de 1822 s'endugueren tota la plata de la iglesia, y del convent de Manacor» (Juan RIERA (2005), *Historia de Manacor: siglo XIX*, tom 2, Manacor, p. 384).

³ Rubí ha estat objecte de diverses actualitzacions biogràfiques dins les Jornades d'altres anys: Joan LLITERAS (2003), «Aportació a la figura del rector Rubí (1842-1932)», a: *II Jornades d'estudis locals de Manacor*, Manacor: Ajuntament, p. 37-47 (especialment, p. 40 per les promocions); Francesc VICENS (2017), «Els primers anys del rector Rubí a Manacor (1886-1897): conflictes amb el clergat local», a: *IX Jornades d'Estudis Locals de Manacor*, Manacor: Ajuntament, p. 257-270.

⁴ Antoni TRUYOLS (1914), *Monografia històrica...*, p. 104.

⁵ *Catàleg dels béns patrimonials de Campos* (disponible en línia). I aquest personatge, segurament, es pot veure més àmpliament durant l'època de construcció del temple en el treball de Gabriel REUS (1986), *L'obra de tot un poble: església de Sant Julià a Campos*, Campos: Parròquia.

⁶ De fet, creim que la data de fabricació podria ser pròxima a 1801. I la promotora degué ser la vídua perquè aquell any la seva vídua, Jerònia Jaume, va fundar un benefici a la parròquia amb diverses partides (Antoni TRUYOLS (1914), *Monografia històrica...*, p. 50-51).

⁷ Potser un estudi, en detall, dels llibres d'obres i despeses de la parròquia podien donar algun nom més i, específicament, el nom complet dels argenters que presentem amb el punxó alfanumèric. Malauradament, per qüestió de temps i espai, no m'ha estat possible aprofundir ni indagar dins aquest camp concret arxivístic que, molt probablement, enriquiria i completaria, abastament, aquesta comunicació.

⁸ Pel que sabem fins ara, a partir de les darreres dècades del segle XVIII el gremi d'argenters illencs decidí, amb reticències, que els argenters havien de tenir punxonada o marca pròpia per marcar les peces que feien i optaren perquè la punxonada fos usant la primera lletra del llinatge de l'argenter seguit del nombre que tenien en la llista d'argenters censats del gremi. Per això, la lletra F seria d'un Fuster o Fortesa, que són els llinatges més comuns d'aquest ofici a Mallorca. El 129 era la posició que ocupava l'argenter en el llistat gremial. Aquestes dades són inèdites i formen part de l'estudi doctoral del qui subscriu que es troba en curs.

⁹ Cal deixar constància que a l'octubre de 2022 sortí en subhasta (Subastas Duran, lot 766) una escrivania d'estil imperi amb el punxó B106 i el d'Antoni Cushieri d'assajador. Aquesta peça podria ser del mateix autor que estem citant pel calze manacorí de 1828 però feta uns anys abans perquè Miró substituï Cushieri de marcador. Pel que fa a la diferència amb el darrer nombre, 6 en lloc de 5, és bastant probable que un dels dos estigui errat si tenim en compte el desgast del punxonat.

argenters registrats amb el negoci muntat i fent-hi feina.¹⁰

De la segona meitat del vuit-cents es conserva l'obra de dos argenters més: un Joan o Josep Fuster, que fabricà una palmatòria, segurament per encapçalar les sortides amb el porta-viàtic; i Mateu Fortesa, que realitzà l'encenser, i tot fa pensar que també la naveta, del rector Rubí (1898). Aquest argenter va estar vigent des de finals del vuit-cents fins, segurament, les tres primeres dècades del segle xx. Podria correspondre a un Mateu Fortesa Cortès que tenia la tenda en el carrer de l'Argenteria, número 18, de Palma.¹¹ El seu estil de construcció, com veurem, era adaptable i tant podia resoldre les peces usant recursos neogòtics com neobarrocs i, per tant, es nodria dels recursos historicistes de moda.

Altres aspectes d'aquest segle, que no sabem si tengueren èxit, per tal de nodrir l'edifici parroquial de noves peces d'argent passaren el 1836. Aquell any el rector Llorenç Pasqual envià una carta al vicari general, Joan Muntaner, perquè tengué coneixement que s'havien de repartir entre les parròquies pobres els ornaments (algunes peces d'argent hi devien estar incloses) de les esglésies suprimides per la desamortització. Pasqual sol·licitava a Muntaner que tenguessin en compte en el repartiment a la parròquia de Manacor.¹² Paral·lelament, en el convent dels dominics, consta que mossèn Francesc Caldentey va promoure devers el 1857 una veracreu de plata.¹³

Les obres d'argenteria del segle XIX

Els calzes

Hem pogut localitzar-ne tres de la centúria que tractam, un d'ells mallorquí, un altre sortit dels obradors de Barcelona i un darrer, segurament, també arribat

¹⁰ Juan RIERA (2005), *Historia de Manacor: siglo XIX*, tom 2..., p. 369. La localització d'algun rebut d'algunes d'aquestes obres o els llinatges concrets d'aquests dos argenters donarien resposta i possibles altres noves vies de recerca.

¹¹ Letizia ARBETETA i Elvira GONZÁLEZ (2010), *La plata colpejada*, Palma: IIE, p. 78. Aquest argenter va néixer devers el 1864. N'hi havia un altre, uns 10 anys més jove: Mateu Fortesa Fuster, amb tenda en el carrer Colom, 8 o plaça del «rastrillo», segons l'any. A no ser que hi hagués un tercer homònim.

¹² ADM, III/127/86. Altres intervencions sobre l'argenteria va ser el manteniment que realitzà el rector Llorenç Pasqual, que s'encarregà de daurar tots els calzes i patenes que tenia la parròquia. La notícia es coneix perquè havia sortit una norma al bolletí del Bisbat que si es tornaven a daurar les peces havien de tornar a ser consagrades. Pasqual demanava què havia de fer i li respongueren que enviàs tot el lot sobredaurat al secretari de cambra del Palau Episcopal per tornar a consagrar (ADM, III/127/162). També aquest Pasqual va restaurar la llàntia d'argent de la capella del Sant Crist el 1853, però desconexim l'actual parador i l'època de la peça. La peça tenia «dos efigies» quan la descrigué Pasqual, que la volia posar a l'altar major aquell any (ADM, III/127/118).

¹³ ADM, III/127/44. Caldentey la va fer i demanava permís per traslladar la relíquia.

Figura 1. Calze de 1828 i detall dels punxons. Manacor.

de la península i ja molt tardà fet amb processos més industrials que artesanals.

El primer del grup és el calze mallorquí que porta dues dates inscrites: «1828» i «19 JULIO D 1887» (figura 1). La darrera seria la donació o traspàs entre propietaris, en aquest cas la parròquia com a última depositària i el primer any seria el de la fabricació. El que ens dona la informació que la peça sortí

d'obradors mallorquins són els punxons conservats: el de Mallorca, que en aquells anys estava format per les tres lletres «MCA» en disposició triangular; el de l'autor, que és l'obra d'un Bonnín per tenir el punxó alfanumèric que hem dit de «B[-]05»; el de l'assajador que exercia les tasques de certificar la qualitat de l'argent en aquell moment: Pau Miró, amb el punxó «P. Miró». La peça té un diàmetre de 14 cm per la base i uns 8,3 cm per la boca de la copa.

El calze es realitzà usant recursos de l'estil neoclàssic o imperi amb la formació del cos de la tija amb formes geomètriques i el peu rodó amb alçament escalonat i troncocònic. La canya puja amb escòcies i anelles i s'amplia al centre amb l'acabament d'un pom circular de parets rectes. Aquest tipus de model fou usat a Mallorca tant en calzes com en copons. Per exemple: a sa Pobla el mateix any varen fer un copó igual pel que fa al peu (canya i base) i també es troba un altre exemple a l'església parroquial de Porreres. El mateix model era el seguit en cirials o canelobres de taula i que podem trobar en col·leccions privades (figura 2).¹⁴

Figura 2. Canelobre de l'època d'Antoni Cusineri, finals del s. XVIII o començaments del XIX, que eren part del casal del marquès de la Torre. Col·lecció particular.

¹⁴ L'església parroquial manacorina conserva dos petits cirials amb el mateix estil i disseny d'aquest calze i canelobres particulars però sense marcar i són bastant més petits. Per qüestió d'espai no els hem recopilat. Pel que fa als copons i altres cirials coetanis: Miquel POU (en premsa), «L'argenteria de la parroquial en el segle XIX», a: *IX JEL de Porreres*, Ajuntament de Porreres.

Figura 3. Calze d'orador barceloní amb detall del punxonat i inscripció de la base.

L'altre calze, de parets més primes però amb més treball preciosista i medallons escultòrics amb testes de sants i del Sant Crist, és una producció de Barcelona. Conserva tres punxons d'aquesta zona (figura 3). Un és l'escut de Barcelona que el gremi d'argenteres d'aquesta ciutat usava durant el segle XIX a l'estil del de la Diputació cotànica amb brancatges laterals. Després es veuen les inicials «B y R» que sembla que correspondrien a l'assajador que marcava les peces durant el darrer terç del segle XIX —en desconeixem el nom complet—, i després un tercer punxó desgastat amb l'inicial del nom i el llinatge sencer. Aquest darrer en seria l'autor.¹⁵

Aquest calze té uns 26,5 centímetres d'altura per 14 cm de diàmetre a la base amb 8,3 cm pel que fa a la boca de la copa. A més a més, és el que havia estat promogut o propietat del rector de Campos, que ja hem citat més amunt entre els promotors d'argent que tengué Manacor. Això ho sabem per la inscripció que du a la banda baixa: «D. Nadal Cabrer pbro. y cura parroco de la yglesia parroquials de la villa de Campos». I en el centre, el dia, mes i any que el degué donar: «dia 12 de agosto 1868 año».

Figura 4. Calze.

El tercer i darrer és el que sembla més industrial, de devers 24,7 centímetres d'alt, 13,9 cm de diàmetre de la peanya i 8,1 cm per la boca de la copa. La base és rodona escalonada amb alçament troncocònic i fulles d'acant seriades a la sanefa baixa i altres a la connexió amb la tija que separa elements o panells amb símbols de la passió. La canya és tubular amb escòcies i nusos formant un conjunt unitari. Aquesta concepció unitària del pujat a les canyes era comuna a la segona meitat del set-cents i aquí reproduceix el mateix sistema un segle més tard. La sotacopa superior fou treballada amb un relleu sobreposat.¹⁶

Les corones i cinturons per a imatges

Pel que fa a aquest apartat hi ha peces tant d'exposició pública com de dipòsit. Per exemple, la marededeu i el Sant Crist dins les capelles del temple duen complements d'argenteria.

Figura 5. Halo del Sant Crist amb detall del punxonat.

Figura 6. Detall de la làmina de Bartomeu Maura, 1888.

Una primera peça és una aurèola o halo de mitja lluna plana que durant un temps havia lluit en el cap de la Verge dins el temple (figura 5). A la banda baixa de la peça du el nom del qui en va ser el promotor: «Propiedad del S. D. Rafael Thomas Roselló (Hereu)». En origen és del Sant Crist i ja fou registrada en el

¹⁵ Amb el mateix punxó «B y R» es trobava, en el mercat d'antiquaris (Antiquari J. P. Aznar de Saragossa), una escrivania d'argent feta per l'argenter Josep Ignasi Ginabreda de la segona meitat del segle XIX. Aquest tipus de calze té semblances amb altres localitzats a Mallorca també de la meitat de la centúria; per exemple, a Algaida i a Palma, que fins ara s'havien adscrit a obradors francesos a causa dels punxons il·legibles. Si tenim en compte aquest de Manacor i la quantitat que sembla que n'hi ha repartits per Mallorca es comença a desplaçar la tema a poder opinar que aquests altres puguin tenir l'origen també barceloní i no francès (Gabriel LLOMPART i Joana Maria PALOU (1993), *Eucharistia: art eucarístic*, Palma: Bisbat-Conselleria Cultura CAIB, p. 101; Miquel POU (en premsa), «L'argenteria a Algaida a la segona meitat del vuit-cents i les seves connexions dins la producció il·lenca», a: *II JEL d'Algaida*, Ajuntament d'Algaida.

¹⁶ El 1951 un dels calzes que tenia l'església parroquial fou donat a la Casa de la Sagrada Família però no en sabem l'època ni l'estil (ADM, III/127/574). El rector Montserrat Binimelis demanà permís al Bisbat dient que el calze, per no ser necessari per a la parròquia, es podia donar amb la patena, cullereta de plata i una casulla. La petició fou aprovada. De copons vuitcentistes no n'hem localitzat cap. La parròquia en té un d'anterior de finals del segle XVII. Però consta que a començaments del segle XX en volien fer un altre. Sembla que no tengué èxit perquè el rector Rubí envià una carta al Bisbat exposant que feia anys havia acordat amb el prevere Joan Aguiló influir perquè diverses persones regalassin «alajas» i doblers per adquirir-ne un. Aguiló en devia ser el responsable i sembla que els donatius s'havien fet però l'obra no s'havia comprada i el prevere Aguiló se'n desentengué (ADM, III/127/486).

Figura 7. Corona de la Verge.

gravat que realitzà Bartomeu Maura el 1888 (figura 6). Aquesta feina es dissenyà seguint elements barrocs amb la fabricació dels flaixos perimetrals que alternen tant línies rectes com flamejades. La decoració central s'articula amb jocs de ces o tornapunts enllaçades amb una flor central formada per aparellament de pètals sobre fons il·lustrat de punxat. La fita central, per on s'insereix la peça en el forat de l'escultura, conserva la burinada i el punxó de l'autor «F129», que ja hem mencionat. La Verge de dins el temple, en canvi, actualment té una corona en ús també usant una aurèola però treballada de forma calada prioritzant eixos de brancatge o vegetals i completada amb una corona perimetral que encaixa dins el front de la imatge (figura 7).¹⁷

D'aquest tipus de corona amb aurèola i part rodona perpendicular pel front s'ha conservat un altre exemple que és la usada per la figura de la Dolorosa i de la Mare de Déu de Pasqua. En aquest cas, si bé estructuralment és igual a la que usa la figura de la Verge dins el temple, la decoració en planxa és totalment distinta. Agafà una decoració derivada dels models barrocs en eixos aparellats de tornapunts i miralls, tot sobre fons il·lustrat o punxat. Cosa que ens fa dubtar si l'obra és una peça d'època barroca o una interpretació historicista del vuit-cents.

Altres produccions d'argent foren destinades a la figura del Sant Crist. El

¹⁷ Aquesta altra peça no s'ha pogut estudiar de forma concreta atès que es troba en un lloc inaccessible però podria contenir alguna informació més, tant de la possible autoria com de la seva promoció, que en tot cas voltaria també dins el segle XIX. De fet, just en el raig central de la corona sembla que té tres marques, la qual cosa just pel nombre de punxons ja la situa en ple segle XIX: un d'ells seria el de l'autor i l'altre el de l'assajador, que indicaria el tram de segle en què es va fer l'obra.

Figura 8. Cinturó del Sant Crist i inscripció i punxonat d'autor.

Figura 9. Detall de la làmina de Bartomeu Maura, 1888.

cinturó en reserva (figura 8) és el que hem dit que promocionà el matrimoni Mesquida i Amer que realitzà el mateix argenter (Fuster o Fortesa) de l'aurèola anterior. Té una llargària d'uns 53 centímetres per uns 16'6 centímetres d'altura. En aquest cas s'optà per fer un cinturó calat en els costats i ple a la banda frontal. El motiu central és un escut amb un cor faixat per una corona d'espines sobre fons daurat. Per la part de damunt i davall i la decoració calada dels costats optà per recuperar els elements decoratius tardobarrocs usant tornapunts allargades tancades per rocalla en els extrems. El centre dels laterals calats tenen algun element o símbol de la passió, per exemple, l'escala del Davallament. A darrere conserva la inscripció dels promotors, de l'autor i la data que, de totes maneres, només ens indica el segle perquè ha perdut les dues darreres xifres: 18[--]. Igual que l'aurèola vista aquest cinturó completava la figura del Sant Crist durant la dècada de 1880, segons es registrà a la làmina treballada per Bartomeu Maura (figura 9).

Aquest cinturó s'ha de complementar amb l'altre del mateix estil, funció i ús que du la figura del Sant Crist (figura 10). El treball, en aquest cas, és damunt planxa sense calar; també recollí semblant decoració tardobarroca amb les armes de la passió en els costats i un escut central amb les cinc llagues. I finalment, una altra producció, que deu ser coetània, és la placa d'INRI del damunt i que també va ser ornamentada amb relleus i contorns barrocs (figura 11).¹⁸

¹⁸ El cinturó, com l'anterior cas, tampoc hem pogut estudiar-lo per la seva situació però, com les altres peces vistes, podria tenir algun punxonat o inscripció afegida pel darrere. A la placa superior, per exemple, s'aprecia clarament que pel darrere porta una inscripció llarga, atès que s'enfonsa a la planxa i es veu el sobresortit a la banda del davant, que deu donar informació clau sobre la peça (promoció, datació, etc.). Si fem cas de la imatge recopilada per Maura, que dibuixà amb

Figura 10. Cinturó en ús del Sant Crist.

Figura 11. Placa d'INRI.

Les navetes i els encensers

Pel que fa al conjunt de navetes i encensers del segle XIX la peça més antiga d'aquesta centúria correspon a una naveta de 1831. La data la sabem perquè la du inscrita a dalt de la tapadora. I a l'altra banda du l'emblema del municipi. La tapadora s'alça amb un pom que té forma d'aucell. La naveta és asimètrica, acurçada per la popa i apuntada per la proa, de parets simples i sense altra decoració. La peça la va fabricar el mateix argenter que hem vist, atès que vora el pom du el punxonat «F129» (figura 12).

L'any 1869 es va promoure un nou encenser a causa del mal estat del que tenien. Com passa en aquests casos la promoció de la peça equivalgué a la pèrdua de l'antiga atès que si es feia implicava la fosa del vell per fer el nou.¹⁹ Aquest objecte s'ha conservat (figura 13) i, a més, el platet de la cadena conserva la inscripció del promotor: «Fundó [?] economo D. Juan Parera en el año 18[--]» i conserva les marques de Mallorca (M) i d'Antoni Fortesa (A. Fortesa). Aquest darrer, l'assajador de Mallorca durant aquelles dècades.²⁰

El promotor correspon a qui havia estat vicari de la parròquia, Joan Parera Galmés, que el 1868 agafà les regnes de la institució després de la mort del rector Joan Simonet. Com hem vist amb els perfils d'aquests mecenes la promoció d'aquest clergue anà més enllà d'aquesta peça atès que es trobà immers

total exactitud en els detalls per les peces del cinturó i de la corona, aquesta placa d'inscripció es va fer després de 1888, perquè aquell any, segons la làmina de Maura, la placa era de fusta i sense decoració afegida ni relleu.

¹⁹ ADM, III/127/198. A més, també s'hi invertí una campaneta d'argent de 9 unces perquè aquesta servís per pagar la nova peça.

²⁰ L'assajador, Antoni Fortesa Cortès, nasqué devers el 1807 i l'any 1893, amb 86 anys, encara sortia amb la funció d'assajador d'argent de Mallorca. Tenia la feina en el carrer de l'Argenteria número 50. Davant l'avançada edat podem suposar que després de 1893 no seguí molts de mesos o anys més en el càrrec (Letizia ARBETETA i Elvira GONZÁLEZ (2010), *La plata colpejada...*, p. 78).

Figura 12. Encenser de 1831 amb detall de la part superior (punxonat de l'autor, data i icona de Manacor).

dins l'època en què es volia promoure l'ampliació de l'església parroquial. Ell mateix va demanar un projecte a Pere d'Alcàntara Penya i envià carta al bisbe Salvà parlant sobre les propostes i les solucions que es donaven. El mateix any que va fer fabricar l'encenser també passà a ser el president de la junta d'obres.²¹

L'encenser té una altura de devers 24,5 cm i un diàmetre aproximat de 13,5 cm. L'estructura i les formes es construïren de manera eclèctica emperò per la decoració s'usaren recursos gòtics: calats trevolats, fulles soltes decoratives pels caires i una banda baixa del capell formada per arcades apuntades coronades per una flor geomètrica. Aquí es veu l'ús per a obres d'argenteria de recursos també usats en construcció i que seran molt més evidents a l'encenser del rector Rubí. Això ho podem veure a través de la mateixa església neogòtica manacorina que es construí dècades després i que inclogué baranes amb obertures trevolades i la decoració dels portals baixos foren acabats, a la part baixa dels arcs, amb el mateix tipus de flor plegada (figura 14).

Figura 13. Encenser de 1869 amb detalls del punxonat i de la inscripció memorialista.

²¹ Jaume CABRER (2013), «Obres a l'església parroquial de Manacor: segles XVIII i XIX», a: *VII Jornades d'Estudis Locals de Manacor*, Ajuntament de Manacor, p. 152-153; Antoni GOMILA i Joan LLITERAS (2003), «Els primers projectes per a la construcció d'un nou temple parroquial a Manacor (segles XVIII-XIX)», a: *II JEL Manacor*, Ajuntament de Manacor, p. 204-207.

Figura 14. Detalls de formes calades trevolades i flors geomètriques aplicades en arquitectura i en argenteria.

Figura 15. Encenser del rector Rubí amb inscripció (1898).

L'any 1898 el rector Rubí patrocinà un altre encenser amb una naveta per a l'església parroquial (figures 15 i 16). La promoció la sabem per les inscripcions que porten. En el platet alçador de l'encenser es pot llegir: «Propiedad del R. S. D. Rafael Rubí cura archipreste de esta iglesia», i a la tapadora de la naveta, en un mirall decoratiu central de la banda alta, s'hi posà: «R. I. Rubí. 1898». Una inscripció que es repetí a la cullereta d'encens. I pel que fa a l'autor, que ja hem citat a la introducció, es troba inscrit a la banda baixa del platet de la cadena: «Construido por Mateo Forteza plate-ro. Palma 1898».

L'encenser mesura uns 27 cm d'alt i fa uns 12,5 cm de diàmetre. Segueix molt el mateix estil que manà fer Mn. Joan Parera pel seu tornant a recórrer a recursos neogòtics. A més a més, també hi trobam paral·lelismes amb alguns treballs escultòrics de l'església que s'estava construint coetàniament. En això hi trobam elements ben coneguts: una sanefa calada trevolada per una part de la tapadora, i tant el capell com la copa són completats per la banda

Figura 16. Naveta del rector Rubí amb detalls i cullereta original, 1898.

baixa amb arcs trifori. El capell, després del fris calat, s'alça amb parets rectes que s'aprimen i es calaren usant un disseny d'obertures gòtiques. Unes petites cares de bestiar reposen davall els vèrtex d'unió de les parets i puguen pels escaines a manera de coa del dimoni en espiral. El compendi de tots aquests recursos decoratius el podem trobar a la balconada de la torre-campanar Rubí (figura 17): gàrgoles, finestres d'arcs apuntats, cares de bestiar, etc.

De totes maneres cal dir que la naveta del mateix promotor i any i, segurament, del mateix autor no compartí el mateix estil (figura 16). L'obra optà per una decoració gravada a tota la superfície i els laterals tenen tres fulles gravades amb la central més desenvolupada. La tapadora du l'anagrama IHS a un costat, i a l'altre, un escut format per fulles i tornapunts de línies bàsiques amb un mirall central amb el nom del promotor i la datació. Aquest estil decoratiu s'adscriu i recupera el que es treballava en el barroc.

Si bé aquesta peça no seguí l'estil de l'encenser que li feia de parella es troben a Mallorca altres navetes que agafaren un estil aproximat neogòtic. Un exemple el trobam a l'església parroquial d'Alaró, que guarda una parella completa d'encenser i naveta fets amb semblant estètica unitària (figura 18).

La bacina de les Ànimes i el conjunt del portaviàtic: el pectoral, la caixa d'olis i la palmatòria

Una altra de les peces promogudes a títol individual, tot i que formaria part dels béns devocionals d'una confraria, és la bacina de les Ànimes. La va promoure el qui fou vicari i natural de Manacor Martí Mascaró, segons consta a la inscripció del costat de la peça: «ES DE LOS HEREUS DEL DR. MARTÍ MASCARÓ, PRE. 1826». La peça té un diàmetre aproximat de 25 cm i l'altura és d'uns 20,8 cm. Aquesta obra és d'argent, tant el plat com el grup de figures

Figura 17. La balconada de la torre Rubí i detalls d'argent de l'encenser seguint els mateixos recursos escultòrics de l'època.

Figura 18. Encenser i naveta d'Alaró, ambdós fets seguint una estètica neogòtica a l'època de l'assajador Antoni Fortesa.

iconogràfiques que li són pròpies (un Sant Crist i dues ànimes agenollades). L'autor torna a ésser l'argenter que punxonava amb el segell de «F129» (figura 19).²²

Que aquest tipus de peça sigui tota d'argent, tant el plat com les figures, és un aspecte extraordinari atès que, normalment, les figures solien fer-se de

²² Crida l'atenció que sembla que la data que porta la peça pot coincidir, en aquest cas, amb la de la fabricació, o no estar molt lluny, perquè uns anys abans (c. 1820-1823) hem vist que entre les peces d'argent perdudes una d'elles fou la bacina del Sant Crist (nota 1).

fusta i el plat de llautó.²³ La peça podria tractar-se d'una donació, del tipus d'obra pia, de la mateixa manera que s'encomanaven misses per l'ànima del difunt i per la seva salvació. A no ser que fos comanada en vida de Mascaró. El personatge era conegut a Manacor perquè n'havia estat capellà des del darrer terç del segle XVIII fins que degué morir el 1826, data marcada a la peça, o un poc abans.

Martí Mascaró va néixer devers el 1748 o 1749, atès que quan el 1770 redactaren el títol patrimonial perquè volia fer-se mossèn tenia 22 anys. En aquell moment era estudiant de moral amb el carmelita Vicenç Bordoy i residia a l'església parroquial de Sant Jaume de Ciutat. Martí era l'únic fill que havia tingut el matrimoni de Pere Mascaró (que aquell any ja havia traspassat) i Joana Sastre. Com a únic hereu havia heretat quatre quarterades i tres quartons de camp amb un poc de vinya que es trobaven a la zona de Son Artigues. La mare, que era viva i en tenia l'usdefruit, li cedí per entrar a la carrera eclesiàstica dues quarterades de la zona de Son Compte Vell.²⁴ El fet és que set anys després ja havia arribat a ser vicari de la parròquia manacorina però va ser suspès del ministeri sacerdotal i reclamà l'alçament d'aquesta suspensió. No s'han albirat els motius però pel document sabem que era per certa «conducta a ser publicamente escandalosa». No sabem si era per algun afer amorós atès que, poc després, quan el defensor l'intentava excusar exposava que havia estat provocat per: «expiada aquelles deslices en que acaso habia incurrido su natural fragilidad...». A més de ser vicari havia arribat a tenir estudis de doctor en Sagrada Teologia.²⁵ Martí retornà a la vida de mossèn dins la parròquia però no com a

Figura 19. Bacina de les Ànimes de Mn. Martí Mascaró amb el punxonat d'autor i la inscripció memorialística.

²³ Es conserven altres bacines amb figures d'argent però són, com deim, molt escasses. Per exemple: de 1801 i 1807 es conserven les dedicades a la Immaculada i a sant Sebastià a l'església parroquial d'Artà. Altres de semblants, dedicades a les Ànimes, es poden veure però fetes damunt fusta a l'església parroquial de Llucmajor i altres parròquies.

²⁴ ADM, 21/5/11, Vida i costumbres de Martí Mascaró, 18-11-1770, f. 1, 14...

²⁵ ADM, 17/40/17, Recurso contra la suspensió de licencias decretada contra el Dr. Martín Mascaró,

Figura 20. Bossa pel porta-viàtic i caixeta (c. 1822).

vicari sinó amb altres funcions.²⁶

Finalment, tenim el que podria formar un lot més unitari, pel que fa a la funció, que són les peces que s'utilitzaven per a l'extremunció: el pectoral del porta-viàtic, la caixeta d'olis i una palmatòria; si bé la parròquia té altres palmatòries.²⁷

La fabricació del pectoral, o bossa del portaviàtic, podria haver-se fabricat cap a l'any que té marcat la caixeta (1822). Tot i que no és conclouent perquè no tenen per què coincidir la fabricació d'una obra amb l'altra. La caixeta no deixa d'ésser una peça pràcticament sense decoració de format rectangular i simple (figura 20). No deixa d'ésser curiós que aquest any és el que la parròquia patí una pèrdua ostensible de peces d'aquest tipus, com hem dit més amunt. Per tant, l'obra podria correspondre a una creació ex novo, pocs mesos després, per la necessitat de recuperar peces que es necessitaven per les funcions litúrgiques.

La bossa del viàtic és més rica en decoració, i usà aplicacions treballades d'argent damunt el folro de vellut vermell. El perímetre de baix és tancat per una seriació de cercles calats d'argent. La part alta té la porta d'obertura, la qual du la inscripció «ECCE AGNUS DEI» feta amb lletres d'argent i tot coronat per un anyell sobre el llibre dels 7 segells, prefaci de la fi del món. I en aquest cas, la fi

vicario de Manacor, 1777, f. 1v, 3. La penitència, segons s'exposà, havia estat fer exercicis espirituals a la Casa de la Missió a Ciutat.

²⁶ ADM, 17/40/22, Pleito entre vicarios y acogidos..., 1783. f. 52, 54. El vicariat el tenia Joan Rossinyol. No sabem fins quan tengué el càrrec o si el repetí alguns anys. El 1783 era un dels arxivers i dels escrivans que certificaven la documentació.

²⁷ Una del segle XVIII d'estil barroc i, almenys, una altra, segurament del vuit-cents però creiem que és obra externa i, segurament, seriada o industrial. Per tant, hem limitat l'estudi a la palmatòria d'obrador mallorquí.

de la vida i l'hora del judici pel que fa a l'ànima del qui anava a morir i li havien d'administrar el viàtic. En el centre de la peça es veu un calze, molt a l'estil del que hem vist que feren set anys després (figura 1), coronat per una sagrada forma alçada i envoltada de raigs, tot aguantat sobre uns núvols on destaca el central amb l'escut d'armes del poble.

Davant aquesta peça, quan la treien per dur el viàtic a un moribund, hi anava un escolà aguantant una palmatòria. La peça mallorquina d'aquest segle que conserva la parròquia té una llargària d'uns 24 cm i 8,7 cm a la part més alta i una amplitud de diàmetre del platet del ciri de 8,7 cm (figura 21).

L'obra conserva el punxonat amb la marca de l'assajador (A. Fortesa) que també hem trobat a l'encenser promogut per Joan Parera i l'escut de punxonat de qualitat amb una M coronada per un fasser. L'altra punxonada, en principi, correspondria a l'autor (J. Fuster). Just a la volta interior del mànec té una altra inscripció que posa «HNOS. AGUILÓ» i la data: 19-03-44. Aquí creim que les dades ens donen dues dates distintes de dos segles, el punxonat seria de la segona meitat del segle XIX, però la data sembla indicar la primera meitat del segle XX (1944). El marge cronològic en què actuà l'assajador Fortesa no es coneix amb exactitud però sembla excessiu pensar que punxonava ja durant el 1844. Suposam, per tant, que la referència als Aguiló correspon al fet que aquests lliuraren la peça l'any 1944, la qual ja tenien feta, possiblement, dins la mateixa família des de feia més de mig segle.

El treball, en aquest cas, és molt senzill: un mànec corbat llarg i pla amb un peu de repòs. A l'altra banda, té el platet amb una paret calada de línies creuades formant rombes. Aquest estil era molt propi de les palmatòries mallorquines de la segona meitat del segle i en podem veure algun exemple en col·lecció particular.²⁸ Per exemple, l'argenter T. Cortès durant l'època de l'assajador P. Miró (c. dècada de 1830) també treballava aquest model (figura 22), tot i que, en aquest cas, el treball decoratiu és més acurat i ric, i tanca els costats una sanefa perlada que també se segueix en els sortits dels tres peus o del tub central del platet. Les parets d'aquests també són calades amb formes de rombes amb un detall central esquemàtic de tipus flor de quatre pètals.

²⁸ De totes maneres el model no era exclusiu dins els obradors o fabricació illenca i es trobava més estès. Almenys era habitual dins els obradors de Barcelona; en això basta veure com, habitualment, en surten dins el mercat d'antiquari: una de semblant es troba dins un fons mallorquí amb els punxons «V. SORS» i «ARUMI», tot i que en aquest cas encara usa el punxó «+BAR». N'hi ha altres sortits dels tallers de Francesc P. Arquer i F. Roca dins la primera meitat del segle XIX (segons la fitxa del negoci d'antiquari Decandart).

Figura 21. Palmatòria de la segona meitat del segle XIX i detalls dels punxonats. Argenter J. Fuster, assajador A. Fortesa. Manacor.

A manera de conclusió

En fi, hem pogut veure que l'església parroquial històrica de Manacor té un aplec important de peces d'argent fabricades en el vuit-cents. La majoria són una bona mostra de la fabricació que treballaven els argenters illencs i seguint uns models establerts que també trobam en altres poblacions. La bossa del portaviàtic també es va fer amb un model molt conegut i que ja s'havia aplicat a la majoria de les parròquies mallorquines. Alguns dels cinturons o halos del Sant Crist quedaren documentats a través de la làmina que realitzà B. Maura el 1888. Les altres peces que conserva la figura hem suposat que es pogueren fer poc després d'aquell any. La parròquia destaca també pel conjunt d'encensers i navetes que conserva d'aquesta centúria i dels quals, pràcticament en tots, es coneix el promotor i l'autor. Aquestes obres són un bon exemple de com les peces d'argenteria absorbien la moda i els recursos escultòrics que també es feien a l'arquitectura coetània. Finalment, la memòria de Martí Mascaró quedà ben plasmada en la bacina que promogué, que és aquesta una de les més riques que es conserva a l'illa i que només té parangons, dins el vuit-cents, amb unes poques altres que es poden localitzar a Artà.

Figura 22. Palmatòria de la primera meitat del segle XIX i detalls dels punxonats. Argenter T. Cortès i assajador P. Miró. Col·lecció particular.